

Voor dit examen zijn maximaal 73 punten te behalen; het examen bestaat uit 37 vragen.
Voor elk vraagnummer is aangegeven hoeveel punten met een goed antwoord behaald kunnen worden.

Geef niet meer antwoorden (redenen, voorbeelden e.d.) dan er worden gevraagd. Als er bijvoorbeeld twee redenen worden gevraagd en je geeft meer dan twee redenen, dan worden alleen de eerste twee in de beoordeling meegeteld.

Vragen behorend bij de afbeeldingen 1 tot en met 5.

Vanaf 1910 hebben jonge kunstenaars in Rusland geëxperimenteerd met moderne materialen en technieken en met nieuwe vormen van kunst. De Russische schilder Kasimir Malevich ontwikkelde een kunstvorm die hij het *Suprematisme* noemde.

Op afbeelding 1 zie je een voorbeeld van Malevich' suprematisme: *Rood Vierkant* (*schilderkundig realisme van een boerenvrouw in twee dimensies*) uit 1915.

Malevich heeft meerdere versies geschilderd van het vierkant.

Hij zei hierover: "*Het vierkant is geen onbewuste vorm. Het is een creatie van de intuïtieve rede. Het is het aangezicht van de nieuwe kunst.*"

- 2p 1 ☐ Noem twee kenmerken van dit werk die in die tijd vernieuwend waren.

Niet alleen in Rusland, ook in het westen was in het begin van de twintigste eeuw sprake van een artistieke vernieuwingsdrift.

- 2p 2 ☐ Noem twee oorzaken voor deze artistieke vernieuwingsdrift.

In 1917 vond in Rusland een revolutie plaats. De machtsovername van Lenin tijdens de Russische Revolutie van 1917 betekende niet alleen een politieke omwenteling, maar had ook grote gevolgen voor de positie van de kunstenaar.

- 2p 3 ☐ Leg uit in welk opzicht de positie van de kunstenaar ten opzichte van de samenleving veranderde door de revolutie van 1917.

Na de dood van Lenin, in 1924, veranderde de rol van de kunst en de kunstenaar onder Stalin opnieuw. Stalin wilde kunst die door de massa begrepen kon worden. Hij wilde kunst gebruiken als propagandamiddel bij het realiseren van de communistische heilstaat en introduceerde daarom het socialistisch realisme. Volgens de schilder Gerasimov is het socialistisch realisme: "*een schilderkunst realistisch in vorm, socialistisch in inhoud.*"

Het schilderij op afbeelding 2 is een vroeg voorbeeld van het socialistisch realisme. Het werd in 1924 gemaakt door Stepan Karpov en heeft als titel: *Vriendschap der Volkeren*. *Vriendschap der Volkeren* is een verbeelding van Stalins visie op het realiseren van de communistische heilstaat.

- 2p 4 ☐ Leg dit uit aan de hand van de voorstelling.

In 1932 werd het socialistisch realisme uitgeroepen tot de officiële artistieke ideologie in de Sovjet Unie. Voor Stalin betekende realisme 'de waarheid', maar de voorstelling van de *Vriendschap der Volkeren* is meer symbolisch dan realistisch.

- 3p 5 ☐ Noem drie verschillende aspecten van de voorstelling waaruit blijkt dat dit werk symbolisch bedoeld is.

In dezelfde periode dat in Rusland het socialistisch realisme tot bloei kwam, schilderde Norman Rockwell in Amerika elke week een illustratie voor de omslag van een veelgelezen tijdschrift.

Op afbeelding 3 zie je het schilderij *Vrijwaring van Armoede* dat Rockwell in 1942 maakte. Het toont de maaltijd op Thanksgiving Day. Sinds 1863 vierten de Amerikanen Thanksgiving Day om dank te zeggen voor Amerika's rijkdom en welvaart. Het is een echt familiefeest. Hoogtepunt van de dag is een maaltijd met gebraden kalkoen als hoofdgerecht. Rockwell betreft de beschouwer heel direct bij het familiefeest.

- 1p 6 ☐ Leg uit hoe Rockwell door de vormgeving de beschouwer bij de voorstelling betreft.

Op het eerste gezicht lijken Rockwells illustraties een verbeelding van het leven van de doorsnee Amerikaan. Maar Rockwell zette de werkelijkheid naar zijn hand; in een interview zei hij: "*Ik schilder het leven zoals ik het graag zou zien.*"

- 1p 7 ☐ Leg uit waarom deze uitspraak van Rockwell van toepassing is op het schilderij op afbeelding 3.

Het schilderij op afbeelding 3 maakt deel uit van een serie die Rockwell in 1942, tijdens de Tweede Wereldoorlog, schilderde. In 1943 gingen Rockwells schilderijen een jaar lang op tournee door het land om het vaderlandsgevoel van de Amerikanen aan te wakkeren en om geld in te zamelen voor de komende oorlogsinspanningen.

2p **8** ☐ Geef twee argumenten waarom deze voorstelling zo geschikt was voor dit doel.

Vanaf de revolutie in 1917 heeft in Rusland een beweging van dissidente kunstenaars bestaan. Het kunstenaarsduo Komar en Melamid behoorde in de jaren zeventig van de vorige eeuw tot de groep jonge kunstenaars waarvan het werk in Rusland werd gecensureerd vanwege satirische uitingen tegen de Russische Staat. In 1977 mocht het duo Rusland verlaten. Ze emigreerden naar de Verenigde Staten, waar ze hun werk voortzetten.

Op afbeelding 4 zie je het schilderij *De oorsprong van het Socialistisch Realisme* dat Komar en Melamid in 1982 maakten.

Het schilderij op afbeelding 4 lijkt een voorbeeld van het socialistisch realisme maar in feite drijft het de spot met dat idee.

2p **9** ☐ Geef voor elk van beide interpretaties één argument.

In 1972 noemde een Russische collega het werk van Komar en Melamid "*Sovjet Pop Art*".

2p **10** ☐ Noem twee aspecten van *De oorsprong van het Socialistisch Realisme* op afbeelding 4 die vergelijkbaar zijn met de westerse Pop Art.

Op afbeelding 5 zie je het schilderij *In de fabriekskantine*, door Ruslan Kobozev gemaakt in 1960. In het Westen kreeg het socialistisch realisme lange tijd nauwelijks belangstelling.

Tegen het einde van de vorige eeuw groeit de waardering van de Westerse kunstwereld voor dit soort schilderkunst uit het Oostblok.

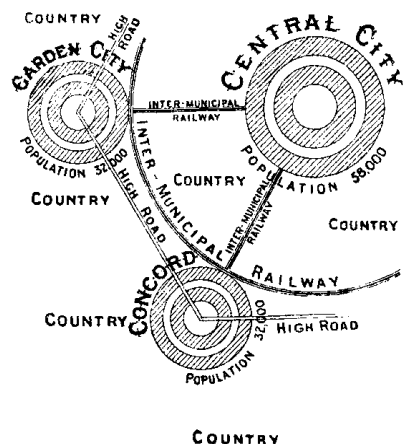
2p **11** ☐ Geef aan de hand van afbeelding 5 een verklaring voor deze groeiende belangstelling.

Tuinsteden

Vragen behorend bij de afbeeldingen 6 tot en met 10.

In de loop der tijd hebben verschillende utopisten plannen ontwikkeld voor een ideale stad, zoals de Engelsman Ebenezer Howard die in 1902 zijn uitgangspunten formuleerde in *Garden Cities of To-morrow*. In dit boek legde hij de basis voor het concept van de tuinsteden.

figuur 1

Op figuur 1, een diagram uit Howards boek dat zijn concept illustreert, is te zien dat Howard koos voor een cirkelvormige plattegrond voor zijn tuinstad. Ook andere utopisten kozen voor hun ideale stad vaak een cirkelvormige plattegrond. Voor deze keuze werden uiteenlopende motieven gehanteerd.

3p **12** ☐ Noem drie van deze motieven.

Behalve door de cirkelvormige plattegrond wordt Howards concept voor de tuinstad gekenmerkt door nog een aantal stedenbouwkundige uitgangspunten.

- 3p **13** ☐ Noem drie van deze stedenbouwkundige uitgangspunten.

Tussen 1850 en 1900 steeg het aantal inwoners van Rotterdam van 100.000 naar 300.000 zonder noemenswaardige uitbreiding van de stad. De foto op afbeelding 6 toont de woonomstandigheden in Rotterdam omstreeks 1900. In het begin van de twintigste eeuw ontstonden in Nederland, mede onder invloed van utopisten als Howard, een groot aantal tuindorpen. In 1913 werd in Rotterdam het initiatief genomen voor de realisatie van *Het Eerste Rotterdamsch Tuindorp*, het latere Vreewijk. Op afbeelding 7 zie je een impressie van Vreewijk. De foto op afbeelding 8 werd omstreeks 1950 gemaakt.

Een vergelijking van de afbeeldingen 7 en 8 met de foto op afbeelding 6 maakt duidelijk dat de verbetering van de woon- en leefomstandigheden een belangrijke rol speelde bij de realisatie van het *Eerste Rotterdamsch Tuindorp*.

- 2p **14** ☐ Geef aan de hand van drie voorbeelden aan in welk opzicht het *Eerste Rotterdamsch Tuindorp* een verbetering van de woon- en leefomstandigheden betekende.

Het Eerste Rotterdamsch Tuindorp werd door een aantal welvarende en vooraanstaande burgers opgericht als een Naamloze Vennootschap met als doel: *“het stichten en exploiteren van goedkope buitenwoningen ten behoeve der minder gegoede bevolgingsklasse der gemeente Rotterdam en al hetgeen daarmee verband houdt.”* De stichters van *Het Eerste Rotterdamsch Tuindorp* hadden zowel een ideëel als een economisch motief om zich in te zetten voor dit doel.

- 2p **15** ☐ Licht beide motieven toe.

De wijk Kleinpolder in Rotterdam, die je ziet op afbeelding 9, is een goed voorbeeld van een naoorlogse nieuwbouwwijk. De stedenbouwkundige opzet van dit soort wijken is enerzijds verwant aan die van de tuindorpen, anderzijds aan stedenbouwkundige modellen die door architecten als Le Corbusier al vóór de Tweede Wereldoorlog waren ontwikkeld.

- 1p **16** ☐ Leg uit in welke zin de stedenbouwkundige opzet van Kleinpolder overeenkomt met die van een tuindorp als Vreewijk.

Op afbeelding 10 zie je een van de stedenbouwkundige modellen van Le Corbusier.

- 2p **17** ☐ Noem twee kenmerken van de stedenbouwkundige opzet van Kleinpolder en het model van Le Corbusier die bij tuindorpen als Vreewijk ontbreken.

De architectuur van de naoorlogse wijken is sterk beïnvloed door de denkbelden van het Modernisme. De invloed van de architectuur van het Modernisme na de oorlog is zowel vanuit een ideologisch als vanuit een praktisch perspectief verklaarbaar.

- 2p **18** ☐ Geef één verklaring vanuit een ideologisch perspectief en één verklaring vanuit een praktisch perspectief.

Aan het eind van de twintigste eeuw raakten veel naoorlogse wijken in verval. Willem Ellenbroek schreef hierover in 2004 in De Volkskrant: *“Opeens was die aantrekkelijkheid over. Het beeld is volledig omgeslagen, het ideaal van toen is het grote probleem van nu geworden. Een halve eeuw later zijn de stadsuitbreidingswijken in verval. (...) De meeste van die oude wijken dragen nu het beeld van armoede, uitzichtloosheid, drugsoverlast en criminaliteit met zich mee. In het hele land gaan ze op de schop.”*

De teloorgang van de nieuwbouwwijken die tussen 1945 en 1970 waren gebouwd, werd mede veroorzaakt door de stedenbouwkundige opzet en door de kwaliteit van de woningen.

- 2p **19** ☐ Leg voor beide aspecten uit hoe ze hebben bijgedragen aan de teloorgang van deze wijken.

Vragen behorend bij de afbeeldingen 11 tot en met 18.

Op afbeelding 11 zie je de *Verstoting van Hagar*, door Claude Lorrain geschilderd in 1668. Lorrain situeert een bijbelse scène in een arcadisch landschap.

Enerzijds waren dit soort scènes van groot belang voor de schilders van het arcadische landschap, anderzijds was het belang ervan relatief.

2p **20** ☐ Leg dit uit.

Het idealiseren van het landschap zoals op afbeelding 11 is kenmerkend voor arcadische landschapsschilderijen.

2p **21** ☐ Met welk doel idealiseerden arcadische landschapsschilders het landschap?

Op afbeelding 12 zie je een werk met als titel *Et in Arcadia Ego* dat Nicolas Poussin omstreeks 1640 schilderde. De herders in de voorstelling staan rondom een sarcofaag met de inscriptie *Et in Arcadia Ego*. Poussins benadering van het thema *Et in Arcadia Ego* neemt een bijzondere plaats in in de traditie van het arcadische landschap.

2p **22** ☐ Leg uit hoe de voorstelling van Poussins *Et in Arcadia Ego* geïnterpreteerd moet worden.

Begin jaren negentig van de vorige eeuw werd in Den Haag het plan opgevat de eeuwenoude Haagse Beek in ere te herstellen. In het kader van dit project realiseerde de Schotse kunstenaar Ian Hamilton Finlay in 1998 het werk op afbeelding 13 dat eveneens de titel *Et in Arcadia Ego* kreeg. Op afbeelding 14 kun je zien hoe het werk is gesitueerd in de Hofvijver bij het Binnenhof in Den Haag.

Finlays *Et in Arcadia Ego* in Den Haag lijkt meer op een traditioneel gedenkteken dan op een hedendaags kunstwerk.

1p **23** ☐ Geef aan waardoor dit werk op een traditioneel gedenkteken lijkt.

Finlay had oorspronkelijk een langere tekst in het werk opgenomen, maar die is uiteindelijk niet geplaatst. Die tekst verheldert wel de achtergrond van het project en Finlays intenties:

tekst 1

DE HAAGSE BEEK ONTSPRINGT IN DE DUINEN EN STROOMT EEN AANTAL MIJLEN DOOR DE STAD, DEELS BOVEN EN DEELS ONDER DE GROND, VOORDAT HET ZIJN VERVUILDE WATER IN DE FORMELE HOFVIJVER STORT. ER LIGT NU EEN PLAN OM DE BRON DIE ZICH ONDER EEN GEMEENTELIJKE VUILNISBELT BEVINDT, BLOOT TE LEGGEN EN SCHOON TE MAKEN. DOOR DE TOEVOEGING VAN DEZE GEGRAVEERDE PLAQUETTE EN DOOR DE WATERUITSTROOM VAN DE BEEK OP EEN HOGER NIVEAU TE LEGGEN, KUNNEN WE ONS VOORSTELLEN DAT HET WATER TEGEN ONS ZEGT: "OOK IK WAS IN ARCADIE"

De titel *Et in Arcadia Ego* geeft aan dat Finlay met dit werk niet alleen de plek wil markeren waar de Haagse Beek in de Hofvijver uitmondt. Evenals veel ander werk van Finlay is ook dit beeld bedoeld als een kritisch commentaar.

2p **24** ☐ Leg aan de hand van de titel *Et in Arcadia Ego* uit welk kritisch commentaar Finlay met dit beeld levert.

Sinds 1966 werkt Finlay aan *Little Sparta*, een tuin die je ziet op afbeelding 15, 16, 17 en 18. In de tuin vindt de bezoeker talloze stenen objecten met inscripties, zuilen en andere aan de klassieke oudheid refererende tempelachtige vormen, afgewisseld met objecten die naar oorlog en bewapening verwijzen.

De verwijzingen naar literatuur en kunsthistorie die overal in *Little Sparta* zijn te vinden, hebben veelal een kritische ondertoon. Door zijn tuin op deze manier in te richten, sluit Finlay aan bij een oudere opvatting over tuininrichting.

2p **25** ☐ Noem deze opvatting en geef vervolgens aan wat deze opvatting inhoudt.

Het object op afbeelding 18 is één van de vele objecten die in Finlays tuin te vinden zijn: een steen waarin de tekst *See Poussin, Hear Lorrain* is uitgehakt.

Uit dit soort objecten blijkt dat Finlays tuin niet zozeer een reconstructie van een historische tuin is, maar een tuin die past in een postmoderne traditie van beelden maken.

- 2p **26** ☐ Leg uit waarom *Little Sparta* in de postmoderne traditie past.

Finlays tuin kreeg de naam *Little Sparta* pas in 1978, toen de tuin inzet werd van een hoog oplopend conflict met de autoriteiten. Door zijn tuin *Little Sparta* te noemen, wil Finlay het centrale thema van de tuin extra diepgang geven.

- 2p **27** ☐ Noem het centrale thema van de tuin en leg uit waarom de naam *Little Sparta* hieraan extra diepgang geeft.

Goed Wonen

Vragen behorend bij de afbeeldingen 19 tot en met 23.

Door de industrialisatie nam het aantal inwoners in veel Europese steden in de negentiende eeuw snel toe. Vanaf het begin van het industriële tijdperk hebben kunstenaars gewaarschuwd tegen de desastreuze gevolgen van het groeiend aantal 'duivelse fabrieken'. De invloedrijke Engelse criticus John Ruskin beschouwde de industrialisatie als een bron van esthetisch en moreel verval.

- 2p **28** ☐ Leg uit waarom Ruskin en anderen vreesden dat industriële productie zou leiden tot esthetisch verval en tot moreel verval.

De Engelse architect Pugin dacht dit verval te kunnen bestrijden met de esthetische waarden van de gotische stijl. Pugin deelde zijn verering van de gotiek met Ruskin.

- 2p **29** ☐ Leg uit waarom Pugin en Ruskin de esthetische waarden van de gotische stijl als oplossing zagen voor het morele verval.

Op afbeelding 19 zie je een stoel die is ontworpen door Pugin. De stoel is uitgevoerd in eikenhout en de bekleding bestaat uit met goud bestempeld leer. In de vormgeving van deze stoel heeft Pugin de esthetische waarden van de gotische stijl toegepast.

- 2p **30** ☐ Noem twee kenmerken van de stoel op afbeelding 19 die verwijzen naar de esthetische waarden van de gotische stijl.

Veel van de idealen van Pugin zijn terug te vinden in de *Arts and Crafts* beweging. In 1900 bouwde Charles Renie Mackintosh het landhuis *Windyhill* in Schotland dat je ziet op afbeelding 20. Afbeelding 21 is een foto van de hal.

- 2p **31** ☐ Noem twee kenmerken van *Windyhill* waaruit de verwantschap met Pugin blijkt.

Op afbeelding 22 zie je de armstoel van Mackintosh voor de hal van *Windyhill*. Het is een van de eerste meubelontwerpen van Mackintosh.

De vormgeving van deze stoel is typerend voor de *Domestic Revival*.

- 2p **32** ☐ Geef twee kenmerken van de stoel waaruit dit blijkt.

Ook in de eerste helft van de twintigste eeuw blijven vormgevers en architecten zich inzetten voor het verhogen van de kwaliteit van het wonen. Door de economische crisis in de jaren dertig en de Tweede Wereldoorlog lukte het niet de idealen te realiseren, maar het streven leefde voort. In 1946 werd de *Stichting Goed Wonen* opgericht die zich tot ver in de jaren zestig inzette voor de kwaliteit van het wonen.

Op figuur 2a zie je de plattegrond van een etagewoning uit 1954 van architect A. Warners. Deze woning werd door *Goed Wonen* als modelwoning voor publiek opengesteld.

Op figuur 2b en 2c zie je de woonkamer vanuit twee standpunten. De inrichting van de woning op figuur 2b en 2c is van Coen de Vries.

figuur 2a

figuur 2b en
figuur 2c

Bekijk figuur 2a, 2b en 2c.

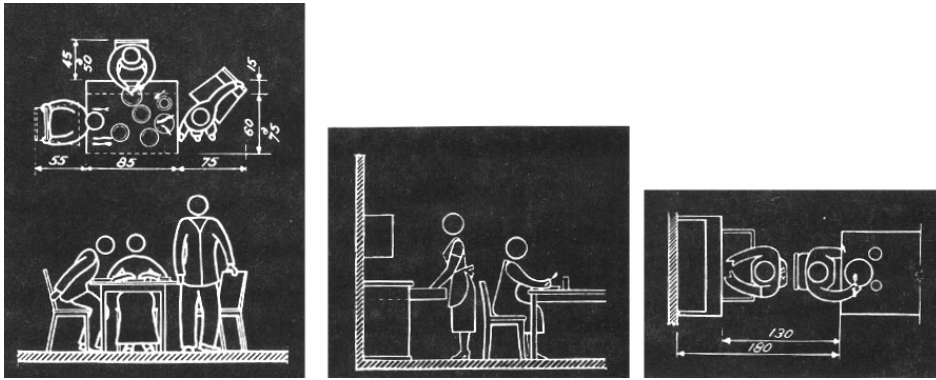
Volgens *Goed Wonen* kon “het gezinsleven een eerste belangrijke oefenschool zijn voor het verdere gemeenschapsleven.”

3p **33** ☐ Noem drie kenmerken van de woning waarin het ideaal van gemeenschapszin vorm heeft gekregen.

2p **34** ☐ Noem naast gemeenschapszin nog twee andere idealen die door de *Stichting Goed Wonen* werden gepropageerd.

Let op: de laatste vragen van dit examen staan op de volgende pagina.

figuur 3

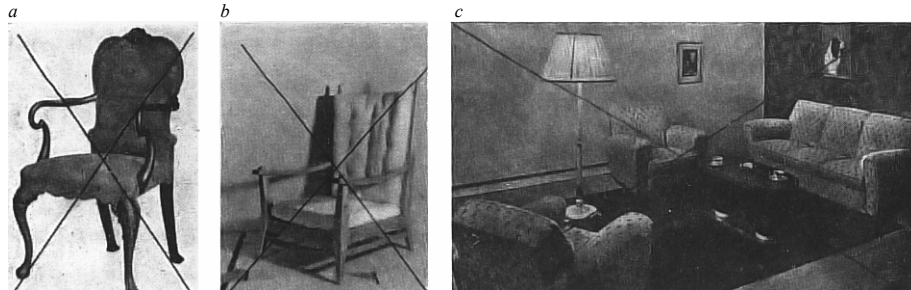

figuur 4

a. Vervormingen aan poten, arm- en rugleuning ter meerdere glorie van de bezitter. Monumentaliteit zonder religieus doel en zonder levensblijheid

b. Dit lijkt een moderne en goede stoel, maar hij is het juist niet. Het representatieve zitten is afgeleid van de gothische bisschopzetel en nu toegepast voor profaan gebruik. De weke kleuren van hout, bekleding en vloerkleed, en de slappe lijnen van de armleuningen maken deze stoel tot ongezonde architectuur

c. Het bankstel. In Buick-stijl. De mens maakt zich wel belachelijk in zijn bombastische zelfgenoegzaamheid

Naast het inrichten van modelwoningen, publiceerde *Goed Wonen* adviezen over bewoning en inrichting in een gelijknamig tijdschrift. Uit de figuren 3 en 4 blijkt dat *Goed Wonen* in zijn voorlichting twee doelen nastreefde.

2p **35** ☐ Leg aan de hand van figuur 3 en 4 uit welke twee doelen *Goed Wonen* nastreefde.

Bij een modelwoning hoorde een model gezin. *Goed Wonen* ging uit van het fictieve gezin De Wit. Vader De Wit is radiotechnicus. Moeder De Wit is onderwijzeres en zij is “onlangs met vreugde haar oude beroep weer gaan uitoefenen, nu ze voor haar grote zoon en dochter niet meer de hele dag thuis hoeft te zijn.” Carla (14 jaar) “zit op de mulo en is lid van een natuurstudieclub.” Arend (17 jaar) “bouwt in zijn vrije tijd met vader graag radiotoestellen en andere apparaten.”

Door het publiceren van teksten als deze, die in 1968 verscheen, nam de belangstelling voor *Goed Wonen* snel af en werd de oorspronkelijke stichting opgeheven.

1p **36** ☐ Leg uit waarom teksten als deze hebben bijgedragen aan de opheffing van *Goed Wonen*.

Ongeveer in dezelfde tijd als *Goed Wonen* werd opgericht, stichtte de Zweed Ingvar Kamprad in 1943 het bedrijf Ikea. In 1978 opende Ikea zijn eerste vestiging in Nederland en in 2004 is het bedrijf uitgegroeid tot 202 warenhuizen in 32 landen. Op afbeelding 23 zie je een pagina uit de Ikea catalogus van 2004.

De *Arts and Crafts* beweging en de *Stichting Goed Wonen* slaagden er niet in hun idealen te realiseren. Ikea blijkt daarin wel succesvol te zijn.

2p **37** ☐ Geef twee redenen voor dit verschil in succes.

Einde